

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ НОРМАТИВНОТО ОСИГУРЯВАНЕ НА ОЦЕНЯВАНЕТО В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕТО¹⁾

¹⁾Радослав Ангелов, ²⁾Силвия Трайкова

¹⁾Институт по оптически материали и технологии – БАН

²⁾Химикотехнологичен и металургичен университет – София

Резюме. Настоящата статия има за цел да представи на учителската общност въведените нормативни изисквания за оценяване на резултатите от обучението на учениците, регламентирани с Наредба № 11 от 01.09.2016 г. В статията са засегнати теми относно формите, вида, начина и класификациите за оценяване. Разгледани са общите разпоредби, принципи и институти в процеса на оценяването в системата на училищно образование и действието и силата на новата Наредба. На места е допуснато сравнително изследване с отм. Наредба № 3 от 15.04.2003 г. с цел представяне динамиката на промяна на нормативната уредба в системата за оценяване. Направените са и някои предложения de lege ferenda за законодателни промени с цел усъвършенстване на цитираната нормативна уредба. Поради онтологичния характер на статията, като научен труд, в настоящата разработка не са засегнати проблеми относно оценяването на ученици със специални образователни потребности (СОП) и ученици, обучаващи се в сферата на изкуството и спорта. В цел избягването на излишни повторения се приема, че всички текстове, при които не е посочен законът, са текстове от Наредба № 11 от 01.09.2016 г.

Ключови думи: нормативни изисквания; образователна политика; оценяване; училища

Увод

С приемането на Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), в сила от 01.08.2016 г., законодателят ни се опита да кодифицира група от обществени отношения, свързани с предучилищната и училищната степен на образование. Съгласно чл. 22 от ЗПУО, в духа на Добрите учебни практики (Good teaching practices – GTP) и Системите по управление на качеството (СУК ISO 9001:2016), в образованието се въведоха държавните образователни стандарти, които са съвкупност от задължителни изисквания за резултатите в системата на предучилищното и училищното образование, както и за условията и процесите за тяхното постигане. Държавен образователен стандарт (ДОС) в системата на предучилищното и училищното образование е стандартът за оценяването на резултатите от обучението на учениците.

Наредба № 11 от 01.09.2016 г., наричана в настоящото изложение за по-кратко *Наредбата*, нормативно въвежда, описва и кодифицира стандартите в оценяването.

В тази връзка, трябва да отбележим законодателната инициатива за създаване на единен нарочен нормативен акт за оценяването на територията на Република България, тъй като по този начин се унищожават дискриминационните практики в различните населени места и се утвърждава единна система, гарантираща точното и еднакво прилагане на образователната политика и достъп до равно по вид и качество образование. Също така трябва да се отбележи и новият подход на законодателя, който работи с термина „*държавни образователни стандарти*“, отколкото със стария термин „*държавно образователно изискване*“ (отм. Наредба № 3 от 2003 г. за системата за оценяване). Безспорен е съвременният подход на образователните органи за модернизация и осъвременяване системата на оценяване в училищното образование и доближаването му до международните термини като „*стандарт*“ и „*качество*“, разбирайки, че образованието е услуга, изискваща качество.

Съгласно чл. 22, ал. 4 ЗПУО, ДОС за оценяване се приема с Наредба на Министъра на образованието и науката. Според чл. 7, ал.2 на Закона за нормативните актове (ЗНА) наредбата е нормативен акт, който се издава за прилагане на отделни разпоредби или подразделения на нормативен акт от по-висока степен. Очевидно, че Законът е акт от по-висока степен, а Наредбата от по-ниска, освен това Наредбата регулира обществени отношения, свързани с отделна дейност от образованието, а именно с оценяването в предучилищното и училищното образование, а не изобщо всякакви отношения, възникващи по или при повод образование. Съгласно чл.6 от ЗНА наредбите се приемат с постановление на Министерския съвет (МС). Да, вярно е, че на основание чл. 25, ал.4 от Закона за администрацията (ЗА) министърът може да издава наредби, но съгласно чл. 6 във вр. с чл.7 на ЗНА, когато наредбата се прилага по разпоредби или отделни части от закон, същата следва да се приеме с постановление на МС, а не да се издаде от министъра. Недоумения буди фактът, че законодателят ни е оправомощил министъра на образованието и науката, а не МС, да приеме Наредбата за оценяване. Безспорно е, че образованието е важен ресурс от съвременното общество, затова би следвало един колегиален орган, какъвто е МС, да приеме нормативен акт с важно практическо значение за цялото бъдещо общество, а не едноличен орган, какъвто е министърът на образованието и науката. Освен това ЗНА използва словосъчетанието, че „*МС издава постановления, когато приема наредби*“, а ЗА – че „*министърът издава наредби*“. Очевидно е, че става въпрос за два различни правно-технически термина и способ за реда и компетентност на органите, които приемат или издават наредби. Чл.22 ал.4 на ЗПУО гласи, че Наредбата за оценяване „*се приема от министъра*“, а в самата Наредба пише „*издадена от министъра на образованието и науката*“. Явно

е словесното и правно-техническото противоречие между ЗПУО и Наредбата, от една страна, със ЗНА и ЗА, от друга страна, както и противоречието между ЗПУО и Наредбата. Затова предлагаме *de lege ferenda* Наредбата за оценяване да се приеме от МС с издаването на постановление, а не както е сега с издаване от министъра на образованието и науката.

Действие на Наредбата спрямо предмет и предел на действие

С Наредбата се определя ДОС за оценяване на резултатите от обучението на учениците. ДОС включва (ал.2): (1) основните компоненти, видовете и формите на оценяване на резултатите от обучението на учениците; (2) условията и реда за организацията и провеждането на оценяването на резултатите от обучението на учениците; (3) учебните предмети, формата, условията и реда за организацията и провеждането на националните външни оценявания; (4) условията и реда за организацията и провеждането на държавните зрелостни изпити; (5) формирането на общия успех в дипломата за средно образование.

Също така с Наредбата се определят (ал.3): (6) условията и редът за признаване на завършени периоди на училищно обучение, степените на образование и професионална квалификация, придобити при обучение в училища на чужди държави или в училища от системата на Европейските училища, както и приравняване на получените оценки; (7) условията и редът за валидиране на компетентности по чл. 167, ал. 1, т. 1 – 4 ЗПУО; (8) условията и редът за полагане на изпити за лица, преминали обучение в курсове за ограмотяване и за придобиване на компетентности за класове от прогимназиалния етап на основното образование; (9) извършването на проверката на способностите за училищата с профил „Изобразително изкуство“, „Музика“ и „Физическо възпитание и спорт“, както и за специалности от професии от област на образование „Изкуства“ от Списъка на професиите в професионалното образование и обучение в професионални гимназии.

Безспорно дейностите и предметите по ал. 2 определят границите на образователния стандарт и какво той включва, докато текстът на ал. 3 регламентира и други действия, свързани с оценяването в училищното образование, които обаче не са част от ДОС. Така Наредбата освен че въвежда ДОС и регламентира негови компоненти, урежда и други училищни отношения, свързани с реда и начина на оценяване, които не са част от ДОС. От юридическа гледна точка, текстът, описан в един нормативен акт, какъвто е Наредбата, е задължителен за всички лица, които се намират на територията, на която действа суверенитетът на държавата, така че в този случай е без значение, че дейностите на ал. 3 са извън стандарта, тъй като по силата на Закона са задължителни. Друг е въпросът какви действия се целят с приемането на стандарта. Възможно е разделението на дейностите по ал. 2 и ал. 3 да бъде основание за последваща акредитация и одитни дейности по СУК.

Наредбата изрично изключва регламентирането на дейности (ал. 4) по организацията и провеждането на държавните изпити за придобиване на степен на професионална квалификация и на изпитите за придобиване на професионална квалификация по част от професия, както и валидирането на професионални знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение и информално учене. Съгласно изричната препращаща норма на чл. 1, ал. 4, изброените активности се определят при условията и по реда на Закона за професионалното образование и обучение (ЗПОО).

Действие на Наредбата спрямо място, лица и време

Наредбата действа върху цялата територия на Република България и територии, върху които се разпростира националният суверенитет. Тъй като Наредбата се отнася до оценяването в системата на училищното образование, то следва, че се прилага за всякакви училища или образователни институции, които се намират под юрисдикцията и акредитацията на българското образователно право и чиито действия попадат в предметния обхват на Наредбата (чл.1, ал. 2 – 4) , включително и български училища извън територията на Република България, които издават дипломи по българското образователно право.

Пона начало нормите регулират отношенията на правно действие на лица, които са български граждани (включително и върху лицата, които са с двойно гражданство), върху чужденците в България и върху апатридите. Предвид това, че Наредбата регулира обществени отношения при и по повод оценяване в системата на училищното образование, следва, че тя се отнася за по-тесен кръг от субекти – лица, които се намират в някакво образователно правоотношение: служители, в т.ч. и директори на училища, образователни институции, различни органи и служители на изпълнителната власт, като министерства, агенции, регионално управление на образованието и други. Но най-вече Наредбата засяга лицата, които имат качеството оценяващ и оценяван, в най-често срещания случай това са учениците – учителите, вкл. лицата, които имат качество на курсанти и членове на изпитни комисии.

Наредбата е издадена на 01.09.2016 г. и обнародвана на 20.09.2016 г. На основание чл. 5, ал. 5 от Конституцията на Република България (КРБ) *vocatio legis* не е предвиден и съгласно § 6 от Преходните и заключителни разпоредби Наредбата влиза в сила от деня на обнародването ѝ в „Държавен вестник“ – 20.09.2016 г, като отменя: (а) Наредба № 3 от 2003 г. за системата за оценяване (ДВ, бр. 37 от 2003 г.); (б) Наредба № 3 от 2004 г. за организацията и провеждането на държавните зрелостни изпити (ДВ, бр. 46 от 2004 г.); (в) Наредба № 2 от 2003 г. за признаване на завършени етапи на училищно обучение или степени на образование и професионална квалификация по документи, издадени от училища на чужди държави (ДВ, бр. 40 от 2003 г.).

За прилагането на Наредба № 11 не е предвидена обратна сила и тя се прилага *ex nunc* – за в бъдеще, от деня на влизане в сила. Въпреки силата на новата наредба разпоредбите на отменените наредби продължават да бъдат в действие и да се прилагат на изричното основание на § 7 от новата наредба. Съгласно цитирания параграф остават да се прилагат Наредба № 3 от 2003 г. за системата за оценяване и Наредба № 3 от 2004 г. за организацията и провеждането на държавните зрелостни изпити. Тяхното прилагане спрямо предмет, лица и време е представено в таблица 1.

Таблица 1. Действие на отменените Наредба 3/2003 г. и Наредба 3/2004 г.

№	Вид наредба	Прилагат се всички разпоредби освен:	Прилага се за ученици	Срок за прилагане
1	Наредба № 3 от 2003г.	чл. 7, ал. 6 – оценяването на ученици със СОП, които се обучават по индивидуален учебен план и не постигат държавното образователно изискване за учебното съдържание. При тях оценяването важи по новата наредба – виж. § 7, ал.3 чл. 10, ал. 3 – разпоредбите за подготвените задачи, материали и критерии за оценяване за изпитите са: – държавни зрелостни изпити за придобиване на средно образование; – изпити за придобиване на професионална квалификация при завършване на професионално образование или на професионално обучение.	за учениците по § 24, ал. 2 от преходните и заключителните разпоредби на ЗПУО.	учебната 2016/2017 г., учебната 2017/2018 г., учебната 2018/2019 г., учебната 2019/2020 г. учебната 2020/2021 г.
2	Наредба № 3 от 2004г.	чл. 13а, ал. 1, т. 1 – изискването, че квесторите не могат да бъдат учители от училището, в което се провеждат държавни зрелостни изпити – виж новата наредба §7, ал.2 чл. 14, т. 5, – задължението на министъра на образованието да утвърждава изпитните материали – виж новата наредба §7, ал.2 чл. 18а, ал. 8 – не се прилага изискването за разсекретяването – виж новата наредба §7, ал.2		

		чл. 20, ал. 7 не се прилагат изискванията на регионалната комисия за организиране и провеждане на държавните зрелостни изпити – виж новата наредба §7, ал.2 чл. 29 – изискванията за присъствие на наблюдатели – виж новата наредба §7, ал.4		
--	--	--	--	--

Ученици по § 24, ал.2 от ЗПУО са учениците, които не постъпват за обучение през учебната година: (1) 2016/2017 г. в I и в V клас; (2) 2017/2018 г., 2018/2019 г., 2019/2020 г. в I, V и в VIII клас; (3) 2020/2021 г. в VIII клас.

Тези ученици се обучават по отменения Закон за народната просвета и за тях важат разпоредбите на отменените наредби съгласно таблица 1. *Per argentino contratto* следва, че учениците, които са приети през цитираните години и за тези класове, както и тези след тях, се обучават по новия ЗПУО и новите наредби.

Трябва да се отбележи, че юридическата техника за действие и сила на новата наредба спрямо старите е изключително трудно написана. Следва да се има предвид, че служителите от образователната сфера (учители, инспектори, членове на комисии и др.) не са юристи и нямат специално юридическо образование. Така написана, Наредбата ще създаде трудности в нейното тълкуване и прилагане, което ще създаде допълнителна бюрокрация в образователната ни система. Предлагаме на компетентните органи за в бъдеще да опростят стила и да се съобразяват, че голяма част от образователните субекти не са юристи, а съгласно чл. 9 от ЗНА „разпоредбите на нормативните актове се формулират на общоупотребимия български език, кратко, точно и ясно“.

Система на оценяване

Легалната дефиниция за оценяване е дадена в чл.3, ал.1: *Оценяването е системен процес на установяване и измерване на постигнатите резултати от обучението и на нивото на подготвеност на учениците за бъдещата им реализация. Показател за степента на постигане на тези резултати е оценката.* Трябва да отбележим старанието на изпълнителната власт за създаването на определение за оценяване, тъй като в отг. Наредба № 3, определението се включваше в три отделни алинеи на чл. 2. Новото определение повтаря старото определение, „установяване на постигнати резултати“ и „поставяне на оценка“. Безспорно е, че оценяването е система, което намира място в сегашното определение. Но проблем будят два основни недостатъка на настоящата дефиниция. Първо, не става ясно защо оценяването е измерване на постигнати резултати. Ясно е, че крайна дейност от оценяването е по-

ставянето на оценка, но не е ясно защо тази дейност е наречена „измерване“. За всеки учител е ясно, че резултатите са нематериална дейност от обучението, свързана с нервно-биохимически процеси в човешкото тяло. Познанието на човек не може да бъде измерено. Дори ако допуснем, че това е възможно (IQ тест), то следва, че за измерването има подходящ прибор или апарат с подходяща скала. Също така за измерването ще се прилагат методите за калибриране, оценка на съответствието, оценяване на отклонение, създаване на еталон, стандартизиране и прочие. Ясно е, че физичните величини могат да бъдат измерени, но доколко този принцип може да се приложи като измерване на образователен резултат, е малко спорно. Второ, съгласно чл. 32 от Указа за прилагане на ЗНА определенията и дефинициите се поместват в Допълнителните разпоредби. Ето защо предлагаме *de lege ferenda* паразитният израз „измерване“ да отпадне от Наредбата, а разпоредбата да бъде отменена и да се намира в Допълнителните разпоредби на Наредбата.

Като системен процес, самото оценяване е съвкупност от отделни компоненти, които са взаимно свързващите се и допълващите (фиг.1). Всички тези компоненти, които могат да бъдат материални, нематериални, действия, бездействия, образуват системата на оценяване.

Не става ясно защо компонентите по чл. 2 са основни. От този текст следва, че освен основни има и допълнителни, които се извеждат по тълкувателен път поради тяхната липса в Наредбата. Не е ясно защо компоненти на системата на оценяване, като принципи, обект, цели и функции, са допълнителни. Азбучно е известно, че принципите, функциите и целите са основополагащи за изграждането на една система, като определят основните ѝ начала. От тези *начала* започва изграждането на системата. Логично би следвало така цитираните допълнителните компоненти да бъдат основни, а основните – допълнителни. По този начин читателят ще придобие по-ясна представа за логическия принцип, че частното не бива да противоречи на общото. Затова предлагаме *de lege ferenda* – да се промени Наредбата в тази насока.

Развитието на изложението ще продължи в реда – основни компоненти, допълнителни, въпреки разбирането за тяхното противоположно значение.

Основни компоненти на системата за оценяване

Участници в оценяването

Основни лица са оценяващ и оценяван. Лицето, което установява постигнатите резултати и поставя оценка, се нарича оценяващ. Очевидно е, че качеството „оценяващ“ се придобива тогава, когато лицето има право да поставя оценка. Тъй като има няколко вида оценяване, то за всеки един от тях поотделно се регламентират изискванията, критериите и кръгът допустими лица, които могат и имат право да поставят оценка, т.е. оценяващите съответстват на видовете оценяване. Ето защо в общите разпоредби законодателят не

Фигура 1. Компоненти на системата за оценяване

е предпочел да натоварва излишно текста с юридически конструкции за различните видове оценители. Те са представени при съответния вид оценяване и разгледани по-надолу в настоящото изложение.

Тъй като говорим за оценяване в училищното образование, следва, че оценяваното лице най-често е ученик. Дефиницията за ученик не е дадена легално, поради което се извежда по тълкувателен път от чл. 25, ал.1 ЗПУО. Качеството ученик се придобива от лице, което се „обучава, възпитава и социализира в институция в системата на училищното образование, като се осигуряват условия за завършване на клас и етапи / или за придобиване на степен на образование или условия за придобиване на професионална квалификация“. Системата на училищното образование е регламентирана в чл. 36 – 52 ЗПУО.

Безспорно е, че освен учениците Наредбата поставя изисквания за оценяване и на други лица, като: (1) лица, които полагат ДЗИ (чл.77 и сл.) извън редовната сесия; (2) лица, които кандидатстват за признаване на училищно обучение, образование и професионална квалификация (чл.105 и сл.); (3) лица, които са придобили образователна степен или завършен клас в училища на

чужда държава (чл.113 и сл.); (4) лица, за които е без значение качеството ученик, но е важно да бъдат оценени и признати техни компетентности (чл.121 и сл.); (5) лица над 16-годишна възраст, които са включени в курсове за грамотяване и курсове за придобиване на компетентности от прогимназиалния етап (чл.129 и сл.).

След като съществуват и други лица, различни от лицата със статут на ученици, които се оценяват по тази наредба, то следва, че заглавието на Наредбата въвежда в заблуждение „Наредба № 11 от 01.09.2016 г. за оценяване на резултатите от обучението на учениците“. Съгласно чл.24 от Указа за прилагане на ЗНА *„Всеки нормативен акт има наименование, което сочи вида на акта и главния му предмет“*. Явно е противоречието между заглавието и предмета на уреждане на обществени отношения. Затова, без да настояваме за изключителна тенденциозност, предлагаме *de lege ferenda* на законодателя за в бъдеще да промени името на заглавието на „Наредба за оценяване на резултатите от обучението за придобиване на училищно образование“.

Текстът на разпоредбата на чл. 3, ал. 2 освен че регламентира кръга лица, които имат право да оценяват ученици, създава и непосредствено задължение за тези лица да оценяват. Ето защо неспазването на това задължение за оценяване на постигнати резултати и заключение с постановяване на оценка е нарушение от страна на оценяващия и той носи отговорност.

Форми на оценяване

Законодателят не е уточнил какво представлява формата на оценяване въпреки нейното изрично упоменаване като част от компонентите на системата. Към форма за оценяване следва да се приложат научните разработки по методика на обучение. Под форма на оценяване следва да се разбира външната проява, вид на самото оценяване. Азбучно е известно, че формата на оценяване зависи от вида оценяване и вида изпитване. В този ред на мисли, формата може да бъде писмена – устна, класическа – електронна, индивидуална – обща, теоретична, практическа и смесена. Може да се направи обоснован извод, че формата на оценяването се определя от вида оценяване, сиреч изпитване, и неговата функция и цел. Считаме, че е правилна логиката на законодателя да не регламентира формите на оценяване, а да се довери на учителската квалификация на оценяващия да определи необходимите за него форми.

Процедури за подготовка, провеждане, документиране и оповестяване

Относно компонента процедури за подготовка, провеждане, документиране и оповестяване на оценяването следва да се уточни, че еднакво на формата на оценяване законодателят не е регламентирал с общи разпоредби тези процедури, поради което счита, че е целесъобразно. В съответните специални части – оценяване в училищния процес, чрез национално външно оценяване или държавни зрелостни изпити, изпълнителната власт правилно е отчела спецификата на различните процедури, поради което е преценила, че регла-

ментирането на подготовка, провеждане, документиране и оповестяване да бъдат поместени в специалната част на Наредбата и да не се обременява излишно юридическият изказ в общата част.

Допълнителни компоненти на системата на оценяване

Принципи на оценяване

Принципът е утвърдено морално, политическо или юридическо начало, което изпълнява ролята на решаваща идея при вземане на решение относно някакво действие или създаване на организация (Tashev, 2010). Още може да се каже, че принципите са основните начала на даден процес, от които той се ръководи. Оценяването, като процес, също се ръководи от принципи. Независимо дали принципите са писани, или неписани, тяхното спазване е задължително за всички.

Публичност. Публичността е основен принцип в системата на образованието и е призната и гарантирана от закона възможност всяко едно лице да получава информация. Затова оценяващият предварително запознава оценяваните с учебното съдържание, оценяваните компетентности, организацията и формата на оценяването, както и с конкретните правила, по които ще бъдат оценявани (чл. 3, ал. 5). По наше мнение неспазването на този принцип води до нищожност на действията по оценяване и самата оценка, което е основание за обжалване по чл. 149, Административнопроцесуален кодекс (АПК).

Индивидуалност. Оценяването може да бъде групов процес за установяване на постигнати резултати от обучението, но самият резултат е строго индивидуален за всеки оценяван. От получения резултат може да се достигне до извод за успеваемостта, психофизиологичните възможности на оценявания, качество на предлаганата образователна услуга и други. Ето защо установяването на постигнатите резултати и поставянето на оценка е индивидуално за всеки оценяван. Това не трябва да се смесва с хипотезата, когато едновременно се изпитват няколко ученици; с една и съща задача се оценяват няколко ученици или когато въз основа на групова работа (проучване, лабораторно упражнение) се поставя оценка на всеки един от участниците. Принципът за индивидуалност се отнася до възможността, че действията по установяването на постигнатите резултати се отнасят за всеки оценяван поотделно, а не съвкупност. Тъй като ученето е индивидуален нематериален процес на натрупване и усвояване на знания, умения и компетентности, то следва, че в оценяването е недопустим принципът за солидарност на знанията. Недопустимо е да се постави една-единствена оценка, обща за две или повече лица. Неспазването на този принцип води до нищожност на действията по оценяване и самата оценка, което е основание за отмяна на оценката по чл. 149 АПК.

Защита на личните данни. Глобализацията, като международно явление, поставя на преден план защитата на личните данни като средство за превенция на кражбата на самоличност и неразпространяването на факти и ин-

формация от личния живот на човека. Неслучайно основен принцип в КРБ е чл. 30, ал. 1 – всеки има право на лична свобода и неприкосновеност. Въпреки липсата на изрична разпоредба за защита на личните данни в Наредбата този принцип се извежда от непосредственото действие на Конституцията и новия европейски регламент GDPR (EC) 2016/679. Не-правилно е резултатите от оценяването да бъдат публични и неограничен брой хора да имат достъп до тях. След като оценяването е индивидуално, не би следвало резултатът да е публичен. Безспорно е, че разгласяването на резултатите от оценяването до неограничен кръг от хора засяга личния живот на оценяваните и нарушава неприкосновеността на личността. Всеки човек има право на личен и неприкосновен живот. Ето защо практиката за публично оповестяване на резултатите от оценяването под формата на списъци с имена и оценки срещу тях трябва да се прекрати. Информационните технологии са достатъчно развити, за да гарантират защита на личните данни. Затова неспазването на този принцип води, **първо**, до нищожност на действията по оценяване и самата оценка, което е основание за отмяна на оценката по чл. 149 АПК, второ – до носене на юридическа отговорност.

Към цитираните принципи трябва да бъдат добавени общите принципи на доцимологията – системност, всеостранност, целенасоченост, обективност, аргументираност, принципът за стимулиране липсата на дискриминация по отношение на пол, раса, етнос, народност, възраст, политически убеждения, сексуална ориентация и др.

Обект и предмет на оценяване

Обектът е тази част от съществуващото, към която е насочена човешката дейност, а предметът е част от обекта и включва конкретни явления и процеси, към които е насочено човешкото познание (Tashev, 2010). В тази връзка, Наредбата дефинира обекта на оценяване като компетентностите на учениците, придобити в резултат на обучението (чл. 3, ал. 4). За съжаление, нашият законодател не прави разлика между обект и предмет на оценяване, поради което предлагаме *de lege ferenda* в Наредбата да се добави разпоредба, че предметът на оценяване са усвоените знания от обучението, формиращи оценяващите компетентности.

Цели на оценяване

Отново буди недоумение защо в чл. 4 се регламентират основни цели на оценяване и защо не са упоменати допълнителните? Уточняването на целите на основни води до усложняване на юридическия език и до заблуждение на лицата за търсене на допълнителни цели. По-неутрално и непретенциозно звучи „едни от целите“ или „задължителни цели“, като по този начин нормата ще бъде диспозитивна и предполага активността на учителя да допълни целите със свои, които могат да бъдат повече от две, които могат да бъдат как-

то основни, така и допълнителни. Затова предлагаме *de lege ferenda* – изразът „основни“ да се премахне.

Целта е онази част от съществуващото, към която са ориентирани действията на човека. В този смисъл, целите на оценяването могат да се определят като желаниа и идеален резултат, който трябва да се получи в процеса на оценяване. На първо място, чрез оценяването на резултатите от обучението на учениците се цели: (а) *диагностика* на индивидуалните постижения и на напредъка на ученика и определяне на потребностите му от учене и на областите, в които има нужда от подкрепа; (б) *мониторинг* на образователния процес за прилагане на политики и мерки, насочени към подобряване качеството на образование.

В зависимост от целите на конкретното оценяване подходът за анализиране на получените резултати бива: (а) *нормативен*: цели сравняване на индивидуалните постижения на всеки ученик с постиженията на останалите ученици, участващи в оценяването, или класиране на учениците за продължаване на образованието им в следващ етап или степен; (б) *критериален*: цели измерване на степента на постигане на очакваните резултати, определени в ДОС за общообразователната подготовка или в учебната програма по съответния учебен предмет; (в) *смесен*: комбинира предходните два.

Функции на оценяването

В Наредбата липсва легално определение за функция на оценяване, затова тя трябва да се изведе по тълкувателен път, използвайки правилата на българската лексика. Според Тълковния речник функцията е дейност, роля, работа на някакъв орган или на процес. В този смисъл, функцията на оценяването трябва да се разбира като дейност на оценяването, т.е. каква „работа“, дейност върши оценяването и за какво може да ползваме оценяването. Функциите на оценяването (чл. 5) са изрично изброени, като всяко конкретно оценяване може да изпълнява една или повече от функциите: (А) *диагностична* – за установяване на резултати от обучението и отстраняване на констатиран пропуски; (Б) *прогностична* – за планиране на мерки за повишаване на индивидуалния напредък на учениците, за подобряване на качеството на обучението или за развитие на образователната система; (В) *констатираща* – за установяване на постигнати резултати и удостоверяването им чрез издаване на документ за достигнато равнище или за продължаване на образованието; (Г) *информативна* – за информирание на заинтересованите страни и на обществото за резултатите от ученето и/или за състоянието на образователната система. Задължително трябва да отбележим тромавия юридически стил в използването на алтернативите „и/или“. Без да задълбочаваме в същността на тези две свързващи думи, ще припомним, че думата „или“ представлява логическата дизюнкция. Така че е безсмислено да се пиши и/или, след като логическата връзка „или“ включва в себе си значението на „и“. Азбучно е

известно, че алтернативата на „или“ включва както една от няколко хипотези, така и всички заедно. Затова предлагаме *de lege ferenda* изразите „и/или“ да бъдат заменени само с „или“. Тъй като изразът е често използван в Наредбата, за бъдещото му срещане в текста няма да коментираме, а ще бъде валидно изложеното сега: *мотивационна* – за мотивиране на учениците за учене и за по-високи постижения; *селективна* – за подбор на учениците в паралелки по държавен или допълнителен план-прием.

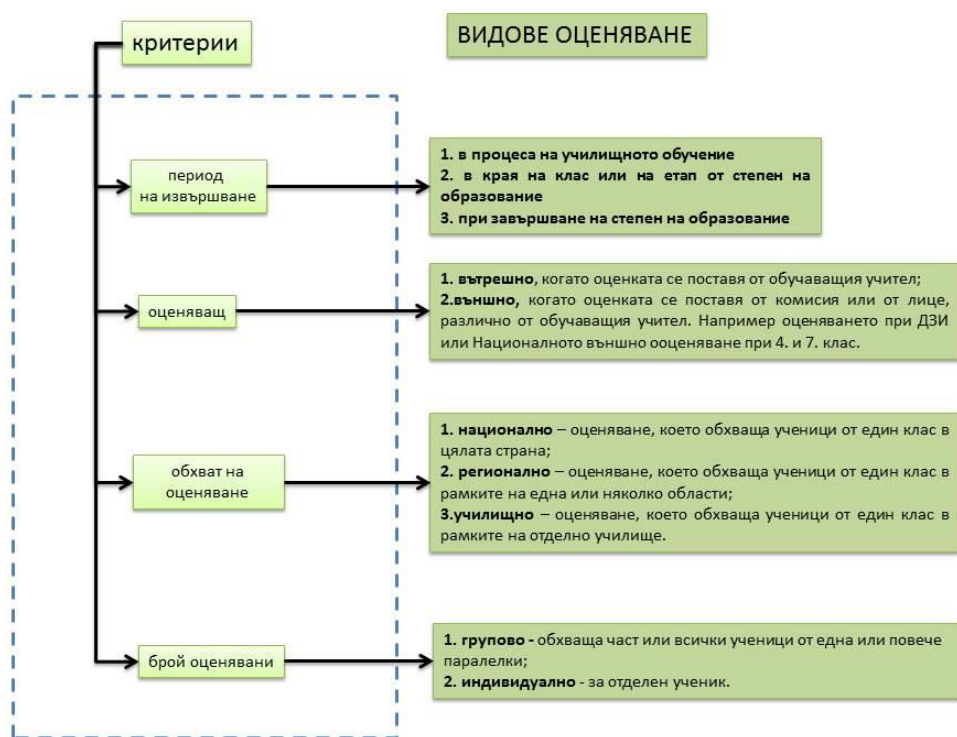
Оценяване

Тъй като оценяването е *„системен процес на установяване и измерване на постигнатите резултати от обучението и на нивото на подготовка на учениците за бъдещата им реализация“* (арг. от чл.3), което завършва с поставяне на *„показател за степента на постигане на резултатите – оценка“*, следва, че процесът на оценяване е съвкупност от два отделни процеса – установяване на резултати и същинско оценяване. Въпреки липсата на легална дефиниция на „установяване“ тя може да се изведе по тълкувателен път, като се приеме, че установяването има за цел да провери постигнатите резултати, което се извършва чрез изпитване, а същинското оценяване – постановяване (определяне) на оценката. Следователно самото оценяване е съвкупност от изпитване и постановяване на оценката. Понятията оценяване, от една страна, и изпитване и постановяване на оценката, от друга, следва да се отнасят като съответно тъй както родово към видово понятие. Освен това, когато се говори за видове оценяване, всъщност трябва да се разбира видове изпитване и постановяване на оценката. Двата процеса изпитване и постановяване могат да се извършат едновременно или последователно, но във всеки един случай изпитването, като процес, трябва да предхожда времево оценяването, тъй като в противен случай ще сме изправени пред хипотезата за постановяване на оценка, без да се установени знанията. В този смисъл, получената оценка ще бъде нищожна.

Класификацията на оценяването е представена на фиг. 2.

Изпитване

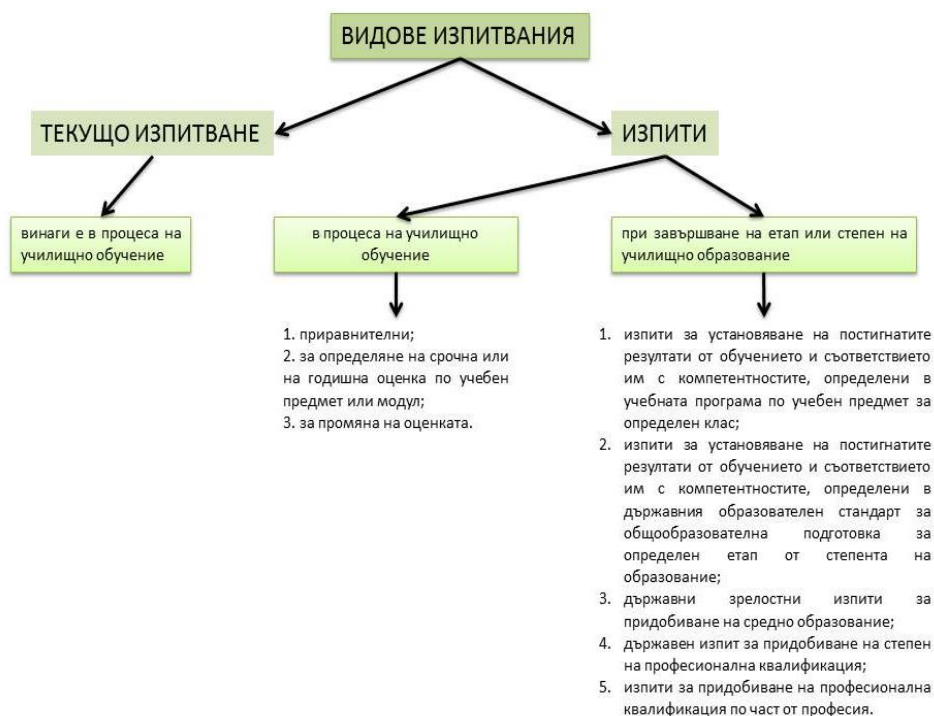
Изпитването е съвкупност от действия, извършвани от надлежно оправомощени лица, чиято функция е установяване на постигнати резултати. Изпитването бива текущо изпитване и изпит, чиято легална дефиниция се намира в чл.7, ал.2 и гласи, че *текущите изпитвания се осъществяват в процеса на училищното обучение, а изпитите – в процеса на училищното обучение, както и при завършване на етап и/или степен на образование*. От определението следват две извода. Първо, текущото изпитване се извършва само в процеса на училищно обучение, а не в процеса на неформално образование или в дет-

Фигура 2. Видове оценяване

ските учебни заведения. Второ, изпитите също се провеждат само в процеса на училищно обучение или при завършване на етап или степен на образование, т.е. изпитът цели установяване на постигнати резултати и постановяване на оценка в процеса на обучение или в края на етап (степен) на образование. Недопустимо е прилагане на текущо изпитване при завършване на етап/степен на образование.

Видовете изпитвания са показани на фиг. 3. Отчитайки спецификата на всеки изпит при различните училищни (възрастови) групи, законодателят правилно не е посочил дефиниция на видовете изпити в общата част на Наредбата. Дефиницията, ролята и функциите на отделните изпити могат да се намерят в другите глави от Наредбата: глава втора (оценяване в процеса на училищно образование), глава трета (външно оценяване в края на клас или на етап от степеня), глава четвърта (държавни зрелостни изпити за придобиване на средно образование), глава пета (признаване, приравняване и валидиране на резултати от обучението), глава шеста (проверка на способностите).

Фигура 3. Видове изпитвания

Оценки

Въз основа на установените резултати от текущите изпитвания и изпитите се поставя оценка (чл. 8). Дефиницията за оценка е дадена в ал.2 на същия член, съгласно който оценката е показател за степента, в която са постигнати компетентностите, определени в държавния образователен стандарт за общообразователна подготовка, в държавния образователен стандарт за профилирана подготовка или в държавния образователен стандарт за придобиване на квалификация по професия или в учебната програма по съответния учебен предмет или модул за съответния клас. Забележките ни по този текст са две. Отново важи казаното за разположението на дефинициите в текстовете на нормативни актове и затова предлагаме *de lege ferenda* определението за оценяване съгласно чл. 24 от Указа за прилагане на ЗНА да бъде поместен в Допълнителните разпоредби на Наредбата. Второ, не откриваме здрава юридическа логика защо в определението за оценка се включват степените на

постигнати компетентности, определени в ДОС за придобиване на квалификация по професия, след като съгласно изричната разпоредба на чл. 2, ал. 4 тези дейности се определят от ЗПОО. Затова предлагаме *de lege ferenda* този текст да бъде отменен.

Класификация на оценките е показана на таблица 2.

Таблица 2. Видове оценки според функцията им

№	Вид оценка	Функция
1	текуща оценка	установява степента на постигане на конкретните учебни цели и осигурява текуща информация за резултатите от обучението на ученика;
2	срочна оценка	установява степента на постигане на учебните цели в края на учебния срок и има обобщаващ характер за резултатите от обучението на ученика по учебния предмет или модул през съответния срок;
3	годишна оценка	установява степента на постигане на учебните цели в края на учебната година и има обобщаващ характер за резултатите от обучението на ученика по учебния предмет или модул през годината;
4	окончателна оценка	установява степента на постигане на резултатите от обучението в края на етап, формира се само в края на първия и на втория гимназиален етап на средното образование и има обобщаващ характер за резултатите от обучението на ученика по даден учебен предмет или модул през съответния етап.

Съгласно чл. 8 ал. 4 текущата, срочната и годишната оценка, както и оценката, която се поставя след полагане на изпит, в случаите, когато тя не е „Слаб (2)“, не може да се променя. Нормата е императивна и въвежда задължително правило за поведение, като забранява да участниците в оценяването да променят оценките си, в случай че са различни от „Слаб (2)“. Думата *променя* трябва да се тълкува в смисъл отмяна и постановяване на нова оценка вместо старата, а не в смисъла на постановяване на нова оценка върху същия учебен материал вследствие на ново изпитване, ведно със старата. Струва ми се, че нормата е твърде ограничаваща предвид принципа „свобода в образованието“. Разбира се, че трябва да се отчете натовареността на оценяващите и да не се даде възможност да бъдат „заливани“ с безоснователни желания за промяна на оценката. Но не ми изглежда логично да не се дава възможност да се променя оценката в динамиката на образователните отношения. От така постановената нормата се налага изводът, че е недопустимо да бъде променена текуща оценка от текущо изпитване – например контролна работа, вследствие на възникнала грешка, независимо дали е очевидна, отстранима, или неотстранима. Представете ли си хипотезата, в която двама ученици с еднакво собствено име имат

различни оценки, но поради седмичната натовареност на учителя той е допуснал грешка, квалифицираща се като невнимание, и на единия поставил оценка „Отличен 6“, а другия „Слаб 2“, вместо обратното. Съгласно цитираната норма е недопустимо оценките на двамата да бъдат променяни, дори и вследствие на грешка, дължаща се на невнимание или бързина. Според нас това противоречи на генералното правило „наказание с вина“. В така разгледаната хипотеза нормата на чл.8, ал.4, изречение първо е абсурдна и застрашава принципа за справедливост в оценяването. В учителската работа е застъпен обичаят, че при сбъркана оценка в училищния дневник учителят поправя/променя оценката със забележка в учебната графа. В духа на императивната норма на чл. 8, ал. 4 това действие се явява незаконосъобразно и е недопустимо, ако с нанесената забележка се променя оценката на ученика.

В тази насока трябва да се уточни, че разпоредбата гласи „промяна“, а не „премахване, унищожаване“. Промяна означава премахване на оценка и постановяване на нова, а премахването и изцяло заличаване на поставената оценка. *Per argention contratto* следва, че учителят може да премахва (унищожи) оценка, ако тя противоречи на Закона, респективно на Наредбата. Следователно при възникнала грешка в оценяването поставената оценка не може да бъде променяна (изменяна), но може да бъде заличена поради изричната забрана за това. При заличаването учителят следва да изпита наново същия ученик на същия материал и да постави нова оценка в съответствие със Закона. Така ще се постави нова оценка за същия материал и същия ученик. Процедурата ми наподобява заобикаляне на императивната норма за забрана за промяна на оценката. Изведената процедура изглежда трудна и само ще усложни учителската професия. В духа на демократичните принципи изглежда по-логично и разумно при възникнало основание за промяна на оценката учителят да може да я промени, като оцени наново ученика.

Все пак законодателят ни се е опитал да „смекчи“ процедурата по промяна на оценката, като разрешава промяна само на годишната оценка чрез изпит за промяна на годишна оценка (чл. 8, ал. 4, изречение второ). Безспорен е демократичният дух на законодателя, че дава възможност да се променя годишна оценка вследствие на изпит за промяна на оценката, но защо не е дал такава възможност и за останалите оценки. Освен това така написаната разпоредба чл.8, ал.4 във връзка чл. 7, ал. 3, т.3, следва, че изпитът за промяна на оценка е изпит, провеждан в процеса на училищно обучение (чл. 7), и то само за годишната оценка (чл. 8). Нормата търпи юридическа критика за разпиляването на текста в два члена. Затова предлагаме *de lege ferenda* – първо чл. 8, ал.4 да бъде отменен изцяло, като вместо него да бъде прието „промяната на оценка е допустима

след наличието на основателни предпоставки. *Промяната на годишната оценка е допустима по реда на чл. 7, ал. 3, т.3 – изпит за промяна на оценката*“. По този начин ще се предостави възможност на учителите за всеки конкретен случай да преценяват наличните предпоставки и сами да вземат решения за промяна на оценката. В тази връзка, те ще имат по-голяма свобода в действията си на работа и реално ще се използват техните професионални знания и умения, а не да се чете и спазва стриктно буквата на закона.

Съгласно чл. 9 оценката е по шестобалната система и оценките, които могат да се поставят, са: „Отличен (6)“, „Много добър (5)“, „Добър (4)“, „Среден (3)“, „Слаб (2)“. Оценката съдържа качествен и количествен показател. Видовете качествени и количествени показатели са представени в таблица 3. Качественият показател определя степента на постигане на очакваните резултати от обучението. Качественият показател е словесен запис на оценените постигнати резултати вследствие на обучението. Трябва да се отбележи, че съгласно цитираната разпоредба в процеса на оценяване не е нужно словесният запис на оценката да се изписва с главни букви, например *Отличен*, но задължително количественият показател трябва да бъде в скоби.

Недостатък срещаме в определението за качествен показател. По същността си разпоредбата е дефинитивна и тя следва да се съдържа в Допълнителните разпоредби на Наредбата (арг. от чл. 24 от Указа за прилагане на ЗНА). Словосъчетанието „*степенна на постигане на очаквани резултати*“ създава леки трудности при тълкуването и прилагането. Вярно е, че обучението се извършва съгласно очаквани резултати, но след като оценяването е „*системен процес за установяване на постигнати резултати от процеса на обучение*“, следва, че качественият показател трябва да бъде „*степенна на постигнатите очаквани резултати*“. Противоречието съответно между съществителното и причастната форма при двата израза създава впечатлението, че качественият показател на оценката, която се поставя, се отнася за „постигане“ на очаквани резултати, т.е. дали изобщо има, или няма резултати, а не за „постигнатите“ резултати вследствие на изучен вече материал. В първия случай се поставя оценка за възможността на ученика да постигне очаквани резултати в момента на обучение (at the moment), а в другия случай – постигнатите резултати вследствие на обучението. Освен това е недопустимо в един нормативен акт да има противоречие. Очевидно е, че оценката се поставя, след като се постигнат дадени резултати. Затова *de lege ferenda* предлагаме текстът на разпоредбата на чл.9 в частта за „*степенна на постигане*“ да бъде заменен със „*степенна на постигнатите очаквани резултати*“.

Таблица 3. Видове качествени показатели на оценките

№	Вид качествен показател	Очакван резултат	Количествен показател
1	Отличен	ученикът постига напълно очакваните резултати от учебните програми; в знанията и уменията няма пропуски; усвоени са всички нови понятия и ученикът ги използва правилно; притежава необходимите компетентности и може да ги прилага самостоятелно при решаване на учебни задачи в различни ситуации; действията му са целенасочени и водят до краен резултат	5,50 до 6,00
2	Много добър	ученикът постига с малки изключения очакваните резултати от учебните програми; показва незначителни пропуски в знанията и уменията си; усвоил е новите понятия и като цяло, ги използва правилно; доказва придобитите компетентности при изпълняване на учебни задачи в познати ситуации, а нерядко – и в ситуации, които не са изучавани в клас, макар това да става с известна неувереност; действията му са целенасочени и водят до краен резултат, който извън рамките на изучените ситуации може да не е съвсем точен	4,50 до 5,49
3	Добър	ученикът постига преобладаващата част от очакваните резултати от учебните програми; показва придобитите знания и умения с малки пропуски и успешно се справя в познати ситуации, но се нуждае от помощ при прилагането им в непознати ситуации; усвоена е преобладаващата част от новите понятия; действията му съдържат неточности, но в рамките на изученото водят до краен резултат	3,50 до 4,49
4	Среден	ученикът постига само отделни очаквани резултати от учебните програми; в знанията и в уменията си той има сериозни пропуски; усвоени са само някои от новите понятия; притежава малка част от компетентностите, определени като очаквани резултати в учебната програма, и ги прилага в ограничен кръг алгоритмизирани и изучавани в клас ситуации с пропуски и грешки; действията му съдържат недостатъци и рядко водят до краен резултат	3,00 до 3,49
5	Слаб	ученикът не постига очакваните резултати от учебните програми, заложили като прагова стойност за успешност и зададени чрез степента на позитивен измерител „среден“.	2,00 до 2,99

Количественият показател включва цифров запис на степента на постигнати резултати. В единици оценката може да бъде 2, 3, 4, 5, 6. Качественият

показател може да бъде цяло число или десетична дроб. В случаите, когато количественият показател не се определя като цяло число, качественият показател се определя съгласно таблица 3.

Наредбата дава възможност да се използват и други качествени показатели (като проценти, точки), като те задължително се приравняват на оценките по шестобалната система.

Специални норми се съдържат за оценките от националното външно оценяване (НВО) и някои групи ученици. Оценките от НВО в края на VII и в края на X клас се изразяват само с количествени показатели – в брой точки, без да се приравняват към оценките по шестобалната система. При изпитванията на учениците от I до III клас се поставят оценки само с качествени показатели без количествени, като вместо качествения показател „Слаб“ се поставя оценка „незадоволителен“. Поради липса на цифрово означение на оценките при тези ученици системата от символи на качествените показатели се определя със заповед на директора на училището след решение на педагогическия съвет. При преместване на ученик към документацията задължително се прилага копие от заповедта.

Наредбата определя и скала за превръщане на оценките в точки (таблица 4). След като в скалата няма брой точки при поставена оценка „Слаб 2“, следва да се тълкува че са 0. Условията, кумулативно дадени, за прилагане на скалата са следните: (1) прилага се за оценки, получени за завършен етап или за завършена основна степен на образование; (2) прилага се за прием на места, определени с държавен план-прием или с допълнителен план-прием.

В останалите случаи е недопустимо да се прилага тази скала. Съгласно ал. 11 на чл. 9 скалата не се прилага за превръщане на точките в оценки по шестобалната система. Това е напълно разбираемо, т.к. приемът на ученици след VII клас се извършва с точки и е безсмислено те да се превръщат в оценки. Обратното има резон. Второ, израз на груба държавна намеса би било въвеждане на скала за превръщане на точките в оценки по шестобалната система. В момента тази възможност е предоставена на всеки учител, който е избрал точковата система за оценяване.

Таблица 4. Скала за превръщане на оценката в точки

№	Оценка		Точки
	Качествен показател	Количествен показател	
	Отличен	6	50
	Много добър	5	39
	Добър	4	26
	Среден	3	15
	Слаб	2	0

Неспазване на Наредбата

Трябва да се отбележи, че в Наредбата не са предвидени административно-наказателни разпоредби. От тук следва, че дори и при нарушаване на Наредбата не следва да се носи административно-наказателна отговорност. Но това не означава, че не се носят другите видове отговорности – гражданска, наказателна и дисциплинарна. Ако с действията си оценяващият е нанесъл вреди на други лица (*например: морални вреди на оценявания ученик, вследствие на което са настъпили имуществени вреди*), то за него възниква гражданската отговорност или ако с оценяването е осъществил някой от съставите (*например: документ с невярно съдържание*) на Наказателния кодекс, същото представлява престъпление. По-важна е дисциплинарната отговорност. Тя се носи от оценяваните при неспазване задълженията като работник или служител в училище, организация или член на комисия. Дисциплинарната отговорност се налага от ръководителя на учреждението – директор на училище, председател на комисия, министър или от оправомощени от тях лица. Дисциплинарната отговорност е основание за прекратяване на трудовото или служебно правоотношение или за изключване от колегиалния орган.

Благодарност. Радослав Ангелов изказва своята благодарност към Национална програма „Млади учени и постдокторанти“.

БЕЛЕЖКИ

1. Критичният анализ на държавни нормативни документи по основни проблеми на средното образование не е в традицията на българската методична литература. По важни въпроси, като правилата за оценяване на процеса на обучение в училище, такъв анализ изглежда полезен. Затова сп. „Химия. Природните науки в образованието“ има готовност да публикува и други мнения и резултати от приложението на Наредба № 11 от 1 септември 2016 г. в българската учебна практика (Б. В. Тошев, главен редактор).

ЛИТЕРАТУРА

Ташев, Р. (2010). *Обща теория на правото*. София: Сиби.

REFERENCES

Tashev, R. (2010). *General theory of law*. Sofia: Sibi.

REMARKS ON THE NORMATIVE PROVISION OF THE PROCESS OF LEARNING IN SCHOOL

Abstract. The present article presents regulatory requirements for school assessment of students regulated by Regulation No. 11 of 01.09.2016. The forms, types, manner and classifications of assessment are discussed in the article. The general provisions, principles and institutes in the process of assessment in the school education system, the action and force of the new Ordinance are considered. A comparative study with the previous Regulation No. 3 of April 15, 2003 is made in order to present the dynamics of change of the educational policy in the assessment system at schools. Some *de lege ferenda* proposals for legislative changes are made in order to improve the cited legal framework. Due to its ontological nature, the present article does not discuss the problems of the assessment of students with Special Educational Needs (SEN) and students studying arts and sports. In order to avoid unnecessary repetition, it is assumed that all texts that do not cited by law are texts from Regulation No 11 of 01.09.2016.

Keywords: regulation; education policy; assessment; schools

✉ **Mr. Radoslav Angelov**

Institute of Optical Materials and Technologies
Bulgarian Academy of Sciences
Sofia, Bulgaria

E-mail: radoslav_angelov@abv.bg

✉ **Ms. Silvia Traykova**

University of Chemical Technology and Metallurgy
Sofia, Bulgaria

E-mail: s_traykova@uctm.edu